

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК: 908/930,85

А. Гедьо,
В. Штонда

ГЕНДЕРНА ОПТИКА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ГАЛИЧИНИ XIX СТ.: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ТРЕВЕЛОГІВ

У статті здійснено компаративний аналіз реценції соціокультурного простору Галичини XIX ст. на основі тревелогів західноєвропейських та російських мандрівників. Дослідження спирається на методологічний інструментарій гендерної історії, імагології та історичної компаративістики. Проаналізовано, як гендерна оптика спостерігачів визначала інтерпретацію архітектурного ландшафту, національного складу та соціальних відносин у регіоні.

Виявлено, що чоловіки-мандрівники (В. Кокс, Й. Г. Коль, Р. Ніберг, К. Броніков, В. Броневський) застосовували переважно імперський та утилітарний погляд, фокусуючись на публічній сфері: адміністративному устрої, архітектурній модернізації міст (Львів, Броди, Самбір) та економічній експлуатації. Їхні тексти базувалися на ієрархічній класифікації етнічних груп, де оцінки часто мали гендерований підтекст, а економічна активність єврейської громади викликала агресивну критику.

На противагу цьому, жінки-мандрівниці (І. Пфайффер, М. М. Дові) десакралізували публічний простір влади, зосереджуючись на антропології повсякдення, приватному житті, одязі та тілесності. Доведено, що для них подорож (зокрема у Карпати) ставала формою гендерного протесту та пошуком моральної і фізичної свободи за межами патріархальних норм Заходу. Висновки підтверджують, що регіон постав у двох контрастних образах: «чоловічому» – світі влади, контролю та цивілізаційної ієрархії, та «жіночому» – світі автентичності та емансипації.

Ключові слова: Галичина, тревелоги, гендерна оптика, соціокультурний простір, імагологія, імперський дискурс, Львів, Карпати, Мені Мюріел Дові, Йоганн Георг Коль.

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-43-5-15

Актуальність дослідження. В умовах «антропологічного повороту» в історичній науці особливого значення набуває вивчення тревелогів як джерел, що фіксують не лише факти, а й способи їх сприйняття. Актуальність теми зумовлена необхідністю реконструкції соціокультурного ландшафту Галичини XIX ст. крізь призму погляду «Іншого» – іноземного мандрівника. Ці джерела надають унікальні свідчення про повсякдення, етнічну взаємодію та побутові традиції регіону, які часто залишалися поза увагою офіційної імперської документації.

Ключова проблема полягає в тому, що традиційна історіографія часто ігнорувала статтю автора як чинник, що визначає фокус спостережень. Наукова значущість роботи полягає у застосуванні порівняльної гендерної оптики: якщо чоловічий погляд (В. Кокс, Й. Г. Коль) здебільшого конструював образ Галичини через категорії влади, економіки та політики, то жіночий наратив (Леді Монтегю, І. Пфайффер, М. Дові) десакралізував

публічний простір, зосереджуючись на приватному житті, емоційному досвіді та деталях побуту. Такий підхід дозволяє подолати однобічність історичних реконструкцій, виявити специфіку жіночого досвіду подорожування в епоху патріархальних обмежень та глибше зрозуміти соціокультурний контекст Галичини періоду її перебування у складі різних імперій.

Метою наукової розвідки є компаративний аналіз тревелогів західноєвропейських та російських мандрівників XIX століття для виявлення специфіки гендерної оптики у конструюванні соціокультурного ландшафту Галичини, а також з'ясування того, як стать автора детермінувала рецепцію природи, етнографічних особливостей та міського простору регіону

Історіографія теми. Науковий доробок з проблематики дослідження можна поділити на теоретико-методологічні праці, присвячені жанру подорожньої літератури, та конкретно-історичні студії щодо рецепції українських земель іноземцями.

Теоретичне обґрунтування тревелогів як «літератури факту» здійснив Д. Наливайко у праці «Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.». Дослідник наголошує на імагологічній значущості цього жанру, який, попри суб'єктивність, дозволяє реконструювати суспільний устрій та побут віддалених народів через сумлінні замальовки з натури (Наливайко, 1998).

Вагомий внесок у вивчення образу регіону зробили П. Бочан та П. Брицький. У монографії «Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях» вони аналізують, як у західних тревелогах формувався образ Галичини та Буковини як етнографічно самобутнього простору з виразною русинською ідентичністю, що існував в умовах польського домінування та австрійського адміністрування. Цей регіон у візії мандрівників постає культурно відмінним від російського імперського нарративу (Бочан та Брицький, 2011).

Регіональну специфіку рецепції українських теренів (насамперед Волині та Полісся) висвітлює В. Романовський. Дослідник зосереджується на тому, як мандрівники фіксували побут, архітектуру та соціально-економічні наслідки кріпацтва (Романовський, 2014, с. 14–20). Попри те, що його розвідки охоплюють підросійську частину України, вони є суттєвими для реконструкції узагальненого образу «східних околиць» Європи у візії іноземців.

Новітня західна історіографія пропонує методологічний інструментарій постколоніальних студій. Е. Бояновська (Boyanovska, 2019), Ф. Хілліс (Hillis, 2021) та С. Лейтон (Layton, 2021) аналізують подорожні описи як інструмент формування імперських ієрархій. У їхніх дослідженнях українські землі (зокрема Правобережжя та Волинь) часто інтерпретуються як «внутрішня колонія» або «екзотична периферія» імперії. Цей підхід є продуктивним і для аналізу галицького матеріалу, дозволяючи розглядати записи мандрівників не лише як джерело фактів, а як простір боротьби імперських та національних нарративів.

Підсумовуючи історіографічний огляд, варто зазначити, що наявні дослідження зосереджені переважно на політичних та етнографічних аспектах або ж на аналізі імперського дискурсу. Водночас у науковій літературі відсутній систематичний порівняльний аналіз того, як гендерна приналежність автора визначала вибір об'єктів опису та їх інтерпретацію. Це вказує на історіографічну прогалину, заповнення якої є завданням пропонованої статті.

Джерельну базу дослідження становлять тревелоги, листи, щоденники, створені європейськими та російськими мандрівниками у XIX ст., які містять описи та рефлексії щодо соціокультурного простору Галичини. Особливу значущість має залучення

джерел, що відображають жіночу перспективу, оскільки подорожі жінок у цей період були винятковим явищем, а їхні наративи залишаються менш дослідженими.

Порівняльний гендерний аналіз базується на репрезентативному корпусі текстів. Серед тревелогів жінок-мандрівниць виокремлюються праці, що фіксують приватний простір та етнографічні деталі. Зокрема, у «Останніх подорожах Іди Пфайффер...» (Pfeiffer, 2019) відображено побутові реалії та соціально-економічні умови Львова 1820–1830-х років. Інший ракурс пропонує Мені Мюріел Дові у праці «Дівчина в Карпатах» (Дові, 2020), яка зосереджена на детальному описі Гуцульщини та етнографічних спостереженнях кінця XIX ст., акцентуючи на емансипаційному потенціалі подорожі.

Тревелоги чоловіків-мандрівників вирізняються фокусуванням на публічному просторі та аналітичним підходом до опису дійсності. Серед них виокремлюється праця Вільяма Кокса (Coxe, 1802), який фіксує соціально-економічні реалії та звичаї Галичини, Волині й Поділля. Особливу наукову цінність становить третій том дослідження Йоганна Георга Коля (Kohl, 1841), присвячений детальному розгляду етнографічних особливостей та адміністративної системи краю. Зазначені джерела слугують надійною емпіричною основою для компаративного дослідження рецепції Галичини

Репрезентативність вибірки маскулінних наративів посилює залучення тревелогів мандрівників із Російської імперії, які фіксують специфіку сприйняття Галичини представниками сусідньої держави. Зокрема, Володимир Броневський у праці «Подорож від Трієста до С.-Петербурга в 1810 році» (Броневський, 1828) зосереджує увагу на мілітаризованому просторі прикордонних Бродів та детально описує релігійні традиції єврейської громади. Натомість Кір Броніков у «Подорожі до Святих місць» (Броніков, 1824) документує сакральну архітектуру та культурне життя Львова, акцентуючи на контрасті між зовнішньою стриманістю та внутрішньою розкішшю католицьких храмів.

Вибірка джерел свідомо обмежена подорожніми записами іноземних авторів (представників Західної Європи та Російської імперії) та не включає тревелоги українських мандрівників. Таке розмежування зумовлене імагологічним завданням дослідження: проаналізувати механізми конструювання образу Галичини як «Іншого» простору крізь призму зовнішніх культурних та гендерних стереотипів. Погляд автохтонних авторів, який є поглядом «зсередини», вимагає відмінного методологічного інструментарію та становить предмет окремої наукової розвідки.

Для розуміння специфіки жіночого тревелогу як джерела важливим є внутрішнє зіставлення жіночих наративів (І. Пфайффер та М. Дові). Потреба у такому порівнянні зумовлена як обмеженою кількістю жіночих текстів, так і хронологічним чинником: різниця у написанні праць складає понад пів століття, що дозволяє простежити динаміку зміни соціального становища жінки та еволюцію її погляду на світ.

Окрему групу джерел складають тексти, залучені для типологічного порівняння. Зокрема, до аналізу включено «Листи турецького посольства» Леді Мері Вортлі Монтегю (Montagu, 1994). Хоча маршрут авторки не пролягав через Галичину, її праця є хрестоматійним прикладом формування «жіночої оптики» в європейській літературі Просвітництва. Зіставлення наративу Монтегю з пізнішими текстами І. Пфайффер та М. Дові дозволяє виявити спільні гендерно марковані стратегії опису «Іншого» (увага до приватної сфери, тілесності, жіночої емансипації) та простежити їх еволюцію від XVIII до кінця XIX століття.

Вибір XIX століття зумовлений поєднанням політичних (імперська адміністрація), соціальних (модернізація міст) та гендерних (емансипація жінок) процесів, які яскраво відображені у подорожній літературі цього часу.

Методологія дослідження має комплексний характер, поєднуючи принципи історичної компаративістики та міждисциплінарні підходи гендерних студій і культурної історії, що забезпечує багатоаспектний аналіз джерел. Центральним є гендерний підхід, який трактує подорож як соціально обумовлений досвід, що формує специфіку сприйняття регіону. Відповідно до концепції Г. Лернер, жіночий нарратив аналізується як самоцінне історичне джерело. При цьому наголошується на неоднорідності жіночого досвіду, який формується під перетином етнічних, соціальних та вікових чинників (Маліков, 2024, с. 108). Це уможлиблює деконструкцію стереотипного образу мандрівниці та аналіз індивідуальних стратегій репрезентації.

Для аналізу символічного наповнення текстів адаптовано дві теоретичні моделі. Зокрема, концепція «місце пам'яті» П'єра Нора слугує аналітичною рамкою для розгляду подорожніх нарративів не як фіксації маршруту, а як процесу конструювання символічного простору Галичини. Це уможлиблює виявлення гендерних відмінностей у виборі об'єктів опису: якщо маскулітний погляд частіше фокусується на адміністративних та історичних спорудах (символах влади/прогресу), то фемінний — на просторі повсякдення та соціальних інтеракціях, формуючи альтернативний «ландшафт пам'яті» регіону. Водночас концепція «банального націоналізму» Майкла Біллінга використовується для деконструкції того, як через рутинні описи (ландшафт, їжа, костюм) автори неусвідомлено відтворювали власну культурну ідентичність та конструювали ідентичність місцевого населення. Аналіз «банальних» маркерів дозволяє простежити приховані форми імперського дискурсу навіть за відсутності прямої політичної риторики.

Інструментальна база дослідження охоплює систему загальноісторичних та спеціальних методів. Порівняльно-історичний метод застосовано для діахронного та синхронного зіставлення нарративів (чоловічих та жіночих), що дозволило простежити динаміку сприйняття регіону та еволюцію соціального статусу жінки-мандрівниці. Нарративний аналіз та контент-аналіз використано для систематизації тематичних блоків і виявлення кореляції між гендером автора та стилістикою викладу. Важливе значення має дискурсивний аналіз, спрямований на вивчення мовних засобів та оціночних суджень, зокрема при репрезентації представників протилежної статі та конструюванні етнічних стереотипів. У свою чергу, метод джерелознавчої критики та герменевтики дозволив інтерпретувати тревелоги як альтернативне джерело, що, на відміну від сухої та часто упередженої офіційної імперської документації, фіксує «живу історію» повсякдення (Бочан та Брицький, 2011, с. 93-211). Цей метод уможливив верифікацію суб'єктивних вражень мандрівників (щодо мови, побуту, традицій) та їх перетворення на цінні свідчення про формування культурної ідентичності населення Галичини.

Архітектурний ландшафт Галичини: від імперської модернізації до пошуку автентичності

Архітектурний простір Галичини XIX століття у візії сучасників поставав відображенням складної історії регіону, де перепліталися культурні традиції та імперські впливи. Під владою Австрійської монархії міста зазнавали модернізації відповідно до загальноєвропейських тенденцій. Будівництво слугувало не лише інструментом підвищення статусу урбаністичних центрів на порубіжжі імперій, але й засобом реалізації державної політики, набуваючи символічного значення у

спорудженні громадських та культових будівель, покликаних консолідувати місцеві спільноти.

Львів як ключовий адміністративний центр та транзитний вузол на шляхах між Європою та Сходом посідав центральне місце у подорожніх описах. У тревелогах чоловіків-мандрівників місто репрезентується як простір із розвиненою інфраструктурою та монументальною архітектурою, що втілює домінуючий європейський наратив.

Німецький мандрівник Йоганн Георг Коль приділив Львову (Lemberg) особливу увагу, відзначаючи його геополітичну значущість та естетичну привабливість. Описуючи в'їзд до міста, він фіксує емоційне піднесення: «У минулі роки ми не бачили нічого настільки неймовірного і наші серця билися від радості, коли ми в'їжджали у ворота великого міста Львова» (Kohl, 1841, s. 85). Автор надає ґрунтовну характеристику топографії, окреслюючи просторові параметри та особливості ландшафту. За його свідченнями, тогочасна забудова охоплювала щонайменше 6000 об'єктів нерухомості, а загальна кількість мешканців сягала приблизно 80 000 осіб.

Піднявшись на Замкову гору, Коль був вражений панорамним краєвидом, описуючи його як «ні з чим не зрівняне видовище» (Kohl, 1841, s. 88). Він порівнював Львів із провідними європейськими центрами: «Щодо його побудови, ви маєте розуміти, що він, ймовірно, в десять разів більший за звичні міста Польщі, які постають у нашій уяві. Також його облаштування набагато гарніше й приємніше за деякі німецькі міста. Тут звичні бульвари й сади мають великі площини для довгих сумісних прогулянок, будинки, церкви; метод розбудови міста, його розвиток – все це вражає, так само як і у Вільнюсі, Познані, Кракові та інших містах» (Kohl, 1841, s. 88-89). Мандрівник відзначав, що архітектурний ландшафт Львова демонструє типологічну схожість із середовищем таких міст, як Магдебург, Нюрнберг та Франкфурт-на-Майні, що свідчило про його інтеграцію у загальноєвропейський контекст.

Особливий інтерес Коля викликали культові та адміністративні споруди як маркери імперської політики. Він детально характеризує сакральні будівлі католицької, греко-католицької, православної та вірменської конфесій, аналізуючи їхню монументальність та внутрішнє оздоблення. Мандрівник підкреслює, що австрійська адміністрація після анексії регіону зберегла польські патріотичні написи на зовнішніх та внутрішніх стінах соборів, навіть якщо вони містили критичні висловлювання щодо іноземної влади. Цей факт використовується Колям як доказ демократизму та толерантності австрійської політики, що контрастувало з практикою Російської імперії.

Описуючи нову Ратушу (збудовану 1835 року), Коль відзначає її архітектурну довершеність, порівнюючи з аналогічними спорудами німецьких міст. Він характеризує ратушу як комплекс із чотирьох корпусів, що оточують внутрішній двір, та прилеглу торговельну зону. Особливу увагу приділено скульптурному оздобленню, зокрема фонтанам з алегоричними фігурами, серед яких була богиня правосуддя з понівеченим мечем (Kohl, 1841, s. 106). Коль інтерпретував цей елемент символічно – як уособлення минулості справедливого суду в минулому, і схвалив рішення міської влади про демонтаж скульптури, відзначаючи покращення системи правосуддя в регіоні. Підсумовуючи перші враження, Йоганн Георг Коль наголошував на динамічному розвитку Львова, яке, на його думку, перевершувало інші польські урбаністичні центри: «...Я не можу порівняти ні одне польське місто зі Львовом, оскільки він стає все більш і більш величним з роками. Навіть Варшава втратила достатньо багато. Польща піднялася у розвитку, але не так сильно, як Львів, який за виключенням Варшави, як приклад, став найбільш квітучим, жвавим і найбільшим у Польщі» (Kohl, 1841, s. 89-90).

Подібну візію транслиують Рейнгольд Ніберг та Кір Броніков, які репрезентують Львів як поліфункціональний європейський центр. Р. Ніберг акцентує увагу на впорядкованості міського простору, чистоті бульварів та наявності освітньо-наукових інституцій (бібліотеки, медичного училища, кабінету природознавства та гімназії), що свідчило про інтелектуальну активність міста (Ніберг, 1831, с. 2). К. Броніков наголошує на сакральній архітектурі, детально описуючи інтер'єр Латинської катебри, де контраст зовнішньої стриманості та внутрішньої розкоші створював ефект величності: «Кафедральний костел зовні здається не дуже великим, але всередині він просторий, світлий і прекрасний. Його склепіння підтримується колонами, на яких розміщені позолочені фігури та підвіски. На середніх колонах, якщо пройти половину церкви від входу, можна побачити різні зображення чотирьох апостолів у людський зріст. У церкві створено іконостас, який складається з мармурових шести колон із позолоченими пілястрами. Між цими колонами стоять чотири різні зображення святих, також у людський зріст. Над іконостасом, по обидва боки, розміщені двоє парящих ангелів. Від цього іконостаса, з обох сторін від жертовника до ширини храму, встановлено нижній іконостас, зроблений із каменю на зеленому фоні із позолотою, із зображеннями дванадцяти апостолів» (Бронніков, 1824, с. 277-278). Згадка про театри в описах Бронікова та Ніберга засвідчує провідну роль культурного життя. Мандрівники відзначають, що місто було осередком видовищних заходів, зокрема театральних вистав, циркових шоу та народних гулянь, що відбувалися в Єзуїтському саду, який слугував популярною рекреаційною зоною.

Архітектурний ландшафт менших регіональних центрів, таких як Броди та Самбір, у ретроспективі відображав передусім функціоналізм, зумовлений їхнім геополітичним статусом, Архітектура Бродів була підпорядкована ролі міста як торговельного хабу та військового форпосту на кордоні з Російською імперією. Наявність митних споруд та залишків фортеці XVII ст. символічно закріплювала домінування чоловічої сфери впливу – торгівлі та війни. Архітектура митниць, хоча й характеризувалася утилітарністю, була невід'ємною складовою інфраструктури, що обслуговувала інтенсивний транзит. Згадка про залишки фортеці у праці В. Броневського засвідчує військово-стратегічне значення Бродів, що відображає маскулінний наратив оборони (Броневський, 1828, с. 65).

Самбір, хоча й рідше згадуваний у тревелогах, демонструє схожу імперську логіку розбудови простору. Після прийняття закону «Про самоуправління місцевих громад» (1870 р.) тут активізується спорудження адміністративних та освітніх будівель. Перший етап модернізації ознаменувався зведенням нових громадських споруд, зокрема комплексу повітової лікарні, школи імені королеви Ядвіги (1876–1882) та гімназії архієпископи Єлизавети (1891–1892) (Губик, 1987). Символічне закріплення імен високостатусних жінок за установами свідчило про інституціоналізацію жіночого патронажу.

Зовсім інший, жіночий погляд на простір Галичини пропонує британська мандрівниця Мені Мюріел Дові. Її праця «Дівчина в Карпатах» (1891) є контрнарративом, що деконструє захоплення урбанізацією. Дові свідомо відкидає міський комфорт, називаючи його «штучним» та «жахливим», і обирає природний простір Карпат. Це становить пряму гендеровану критику чоловічої моделі «цивілізованого» міста. Дові фіксує деталі гуцульської хати та її внутрішнього світу. Її описи зосереджені на побутових аспектах та естетиці простоти. Водночас вона здатна до тверезої оцінки: романтичне уявлення про «побутову поезію» руйнується, коли ритуально приготовлена паляниця виявляється «несмачною»: «І з цього моменту вся чарівність цієї оселі пройшла повз мене і не сказала ні слова» (Дові, 2020, с. 151), Дові

виступає з гострою критикою індустріального «прогресу», зокрема фабрики в Косові, засуджуючи економічну недоцільність імпортованих ниток та їхній негативний вплив на гуцульську естетику: західні кольори «руйнують природний художній інстинкт» місцевих (Дові, 2020, с. 180). Таким чином, якщо чоловіки-мандрівники (Коль, Ніберг) оспівували архітектурну модернізацію, то Дові вбачала в ній загрозу автентичності .

Соціокультурна мозаїка та національний склад: гендерна диференціація сприйняття

Тревелоги XIX століття демонструють виразну гендерну відмінність у способах інтерпретації населення регіону: чоловіки-мандрівники класифікували етнічні групи за критеріями їхньої політичної лояльності та економічної користі, тоді як жінки фокусувалися на приватному житті, тілесності та емансипації .

Чоловіки-мандрівники оцінювали населення крізь призму імперської прагматики. Вільям Кокс писав із позиції утилітаризму, характеризуючи українських селян як «найкращих хліборобів Російської імперії» (Сохе, 1802, р. 235), але водночас фіксував їхнє злиденне становище та убогість побуту («хати з дерева, накривали соломною, печі без димарів»), звинувачуючи в цьому неефективне управління та військові постой (Сохе, 1802, р. 234). Питання етнічної взаємодії для нього були другорядними порівняно з темою економічної експлуатації.

Йоганн Георг Коль, описуючи Галичину, застосовував чітку етнічну класифікацію. Він виокремлював українців (русинів) як окрему спільноту, відзначаючи їхню спорідненість із населенням Наддніпрянщини та музикальність: «Малоросіяни – найспівучіший народ у світі» (Kohl, 1841, s. 79). Коль протиставляв українську охайність польській шляхті, зазначаючи: «...малороси більше дбають про охайність у своїх житлах, ніж московити» (Kohl, 1841, s. 79) та «Це малоруське плем'я так посвячено з жителями Малоросії, як баварці з саксонцями, їхня мова значно відрізняється від великоросійської. Натомість подільські та київські малороси розуміють і приймають галицьких як брати... Як і всі українці галицькі акуратніші, ніж поляки» (Kohl, 1841, s. 128). Похвала українців за «акуратність» була гендерованим компліментом, оскільки ця чеснота традиційно пов'язувалася з жіночою працею та домашньою сферою. Таке фокусування на побутових якостях, на противагу публічним (політичним чи військовим) чеснотам, закріплювало їх у підпорядкованому соціальному статусі.

Коль зауважував, що українській мові не було місця у головному місті Галичини. Натомість публічний простір був колонізований та германізований: «всі написи на вулицях і громадських площах, як і написи та оголошення в торгових закладах були польською та німецькою мовами» (Kohl, 1841, р. 100-101). Це свідчило про політико-адміністративне домінування німецької (імперської) та польської (місцевої еліти) національностей: «на вулицях постійно чути лише ці дві мови, так що тут дивіться на все у подвійній формі через окуляри подвійного паспорта. Тобто скрізь у Львові німецька національність пробігає біля польської» (Kohl, 1841, р. 103). Щодо польської шляхти Коль був критичним, зауважуючи втрату ними ідентичності та сліпе наслідування моди, зокрема носіння «бридких французьких фраків» (Kohl, 1841, s. 120).

Найбільш агресивною у чоловічих тревелогах була реакція на єврейську громаду, яка володіла економічною суб'єктністю. У Бродах («Галицькому Єрусалимі»), де євреї становили більшість населення і контролювали торгівлю, мандрівники фіксували їхню культурну відокремленість. В. Броневський детально описує святкування шабату: вечір п'ятниці починався з традиційних обрядів, у суботу припинялася будь-яка праця, а у синагогах відбувалися довгі богослужіння, що надавали місту особливого релігійного забарвлення (Броневський, 1828, с. 71-72).

Однак у описі Коля єврейська торговельна активність викликала гнів і описувалася через дегуманізуючі метафори. Коль залишив надзвичайно різкі й осудливі спогади, звинувачуючи євреїв-торгівців у руйнуванні «душевного спокою» мандрівника: «Якщо хтось і спроможний зіпсувати комусь перебування у Львові, а також взагалі у Галиції та всій Польщі, то це євреї, мучення, що скрізь буйно розростається для селянина і мандрівника» (Kohl, 1841, р. 114), Він описував їхню економічну суб'єктність із гнівом, використовуючи дегуманізуючі образи: «вони, мов коршаки, обсідали готелі» (Kohl, 1841, р. 114), і навіть стверджував, що «якщо навіть десятки тисяч разів посилати під три чорти, їх не позбудешся, і жодне лайливе слово не має сили закрити їм пельку. Вони переслідують тебе годинами і не дають тобі спокою» (Kohl, 1841, р. 114). Це відображає його імперський, чоловічий гнів проти економічної суб'єктності та неконтрольованості єврейського торговельного класу. Кульмінацією цієї упередженості є виправдання фізичного насильства як єдиного засобу контролю: «Єдиним, що залишається, є батіг, його вони бояться, і через євреїв у Польщу ніколи не можна їхати без батога» (Kohl, 1841, р. 103). Це відображає типовий для імперської свідомості гнів проти неконтрольованої економічної сили іншого народу.

Національний склад Самбора також відображав складну структуру: українці становили основу сільського населення та інтелігенції, поляки формували адміністративну еліту, а євреї домінували у торгівлі. Незважаючи на відмінності, ці групи співіснували в межах єдиного міського простору, впливаючи одна на одну (Губик, 1987, с. 83).

Жінки-мандрівниці переносили фокус спостережень із політичної ієрархії на антропологію повсякдення, використовуючи подорож для висловлення того, що у власних країнах залишалося невимовним. Для компаративного аналізу показовим є звернення до спадщини Леді Мері Вортлі Монтегю. Хоча вона описувала Схід, її теза про те, що жіночий одяг (вуаль) може бути інструментом свободи та анонімності: «Можеш здогадатися, наскільки добре це приховує їх, що неможливо відрізнити велику пані від її рабині» (Montagu, 1994, р. 115), перегукується з пізнішими стратегіями мандрівниць у Галичині. Іда Пфайффер, наприклад, вдягала чоловічий одяг задля безпеки, що ставало актом гендерного протесту.

Яскравим прикладом емансипаційної оптики є Мені Мюріел Дові. Її тривале проживання серед гуцулів і русинів Карпат (у Космачі та Жаб'ї) стало маніфестом свободи. На відміну від чоловіків, які оцінювали одяг як маркер статусу, Дові вбачала у гуцульському костюмі символ рівності та зручності. Вона сама перейшла на чоловічий одяг і писала: «Чоловічий костюм та спосіб верхової їзди стрункій жінці личать» (Дові, 2020, с. 46). Постоли вона називала «символом свободи та відмови від штучності» (Дові, 2020, с. 184), Дові ідеалізувала гуцулок як жінок, що мають «внутрішню силу» і живуть без «фальшивої моралі» вікторіанського суспільства. Вона навіть використовувала місцеві реалії (пияцтво чоловіків) як аргумент у дискусії про рівність: «Чоловік повинен бути таким же хорошим, як і жінка, чи ж не так?» (Дові, 2020, с. 74). Євреїв і польських панів вона майже не згадувала, оскільки її метою було показати саме сільський жіночий світ Карпат як альтернативу західним нормам, де жінка могла бути незалежною і вільною.

Висновки. Проведений компаративний аналіз тревелогів XIX століття засвідчує, що соціокультурний ландшафт Галичини не був статичною данністю, а конструювався у свідомості європейських та російських спостерігачів залежно від їхньої гендерної приналежності. Гендерна оптика виступала не просто фільтром сприйняття, а активним інструментом символічного конструювання регіону, що призвело до формування двох антагоністичних образів Галичини.

Маскулінний наратив (В. Кокс, Й. Г. Коль, Р. Ніберг, а також К. Броніков і В. Броневський) базувався на імперському та утилітарному підході. Чоловіки-автори фокусувалися на публічній сфері: адміністративному устрої, монументальній архітектурі (як символі цивілізації) та економічному потенціалі краю. Їхні тексти спиралися на ієрархічну класифікацію етносів, де оцінки мали виразний гендерований підтекст: схвалення охайності українців символічно закріплювало націю у підпорядкованій (домашній) сфері, тоді як економічна суб'єктність єврейської громади викликала агресивну критику як загроза патріархальному контролю. При цьому, як західні, так і російські мандрівники розглядали простір міст (Львова, Бродів, Самбора) крізь призму геополітичних інтересів та модернізації.

Фемінний наратив (І. Пфайффер, М. М. Дові) запропонував альтернативну рецепцію регіону, деконструюючи імперський пафос на користь антропології повсякдення. Жінки-андрівниці свідомо зміщували фокус на приватне життя, тілесність та емоційний досвід. Для них подорож Галичиною, і особливо Карпатами, ставала формою гендерного протесту. Радикальним виявом цієї стратегії став досвід М. М. Дові: занурення у побут гуцулів та носіння чоловічого одягу перетворилися на акт емансипації, а «дикість» краю сприймалася не як ознака відсталості, а як простір моральної свободи, втраченої на Заході.

Бібліографічний список

- Бочан, П. та Брицький, П., 2011. *Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях*. Чернівці: Технодрук.
- Bojanowska, E., 2019. *A World of Empires: The Russian Voyage to Circumnavigate the Globe, 1857–1858*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Броневський, В., 1828. *Путешествие от Триеста до С.-Петербурга в 1810 году*. Москва: Университетская типография.
- Бронников, К., 1824. *Путешествие к Святым местам*. Москва: Типография С. Скливановскаго.
- Губик, І., 1987. *Історична довідка. Історико-архітектурна інвентаризація м. Самбора Львівської області*. Львів: Архів Інституту «Укрзахідпроектреставрація». спр. Ло-151-6.
- Дові, М., 2020. *Дівчина в Карпатах*. Пер. з англ. Н. Марчук. Львів: Апріорі.
- Маліков, В., 2024. Становлення гендерної історії та її предмету. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*, 1. DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.1.16> (Дата звернення: 26.05.2025).
- Наливайко, Д., 1998. *Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.* Київ: Основи.
- Романовський В., 2014. Західноєвропейські мандрівники Нового часу про культурну спадщину України. *Мандрівець : всеукр. наук. журн*, 1(109), с. 14–21.
- Coxe, W., 1802. *Travels in Poland, Russia, Sweden, and Denmark; illustrated with charts and engravings*. 5th ed. London: Printed for T. Cadell, jun. and W. Davies.
- Hillis, F., 2021. *Children of Rus. Ithaca*. NY: Cornell University Press.
- Kohl, J. G., 1841. *Reisen im Inneren von Russland und Polen*. Dresden: Arnold.
- Layton, S., 2021. *Contested Russian Tourism: Cosmopolitanism, Nation, and Empire in the Nineteenth Century*. Chicago: Loyola University.
- Montagu, M. W., 1994. *The Turkish Embassy Letters*. London: Little, Brown Book Group.
- Pfeiffer I., 2019. *The last travels of Ida Pfeiffer: inclusive of a visit to Madagascar, with a biographical memoir of the author*. Project Gutenberg. Available at:

<<https://www.gutenberg.org/cache/epub/60474/pg60474-images.html>> (Accessed 04.10.2025).

References

- Bochan, P., & Brytskyi, P. (2011). *Nimtsi, frantsuzy i anhliitsi pro Ukrainu ta ukrainskyi narod u XVII–XIX stolittiakh [Germans, French and English about Ukraine and Ukrainian people in XVII–XIX centuries]*. Chernivtsi: Tekhnodruk. (in Ukrainian)
- Bojanowska, E., 2019. *A World of Empires: The Russian Voyage to Circumnavigate the Globe, 1857–1858*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronevskiy, V., 1828. *Puteshestvye ot Tryesta do S.-Peterburha v 1810 hodu [Journey from Trieste to St. Petersburg in 1810]*. Moskva: Universitetskaya tipografiya. (in Russian)
- Bronnykov, K., 1824) *Puteshestvye k Sviatym mestam [Journey to Holy Places]*. Moskva: Tipohrafiya S. Sklyvanovskaho. (in Russian)
- Coxe, W., 1802. *Travels in Poland, Russia, Sweden, and Denmark; illustrated with charts and engravings*. 5th ed. London: Printed for T. Cadell, jun. and W. Davies.
- Dowie, M. M., 2020. *Divchyna v Karpatakh [A Girl in the Carpathians]* (N. Marchuk, Trans.). Lviv: Apriori. (in Ukrainian)
- Hillis, F., 2021. *Children of Rus. Ithaca*. NY: Cornell University Press.
- Hubyk, I., 1987. *Istorychna dovidka. Istoryko-arkhitekturna inventaryzatsiia m. Sambora Lvivskoi oblasti [Historical reference. Historical and architectural inventory of Sambir, Lviv region]*. Lviv: Arkhiv Instytutu Ukrzakhidproiektrestavratsiia, spr. Lo-151-6. (in Ukrainian)
- Kohl, J. G., 1841. *Reisen im Inneren von Russland und Polen*. Dresden: Arnold.
- Layton, S., 2021. *Contested Russian Tourism: Cosmopolitanism, Nation, and Empire in the Nineteenth Century*. Chicago: Loyola University.
- Malikov, V., 2024. Stanovlennia hendernoï istorii ta yii predmetu [Formation of gender history and its subject]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriia: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva*, 1, DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.1.16> (in Ukrainian)
- Montagu, M. W., 1994. *The Turkish Embassy Letters*. London: Little, Brown Book Group.
- Nalyvaiko, D., 1998. *Ochyma Zakhodu: retseptsiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI–XVIII st. [Through the Eyes of the West: Reception of Ukraine in Western Europe 11th–18th cent.]*. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
- Pfeiffer I., 2019. *The last travels of Ida Pfeiffer: inclusive of a visit to Madagascar, with a biographical memoir of the author*. Project Gutenberg. Available at: <<https://www.gutenberg.org/cache/epub/60474/pg60474-images.html>> (Accessed 04.10.2025).
- Romanovskyi, V., 2014. Zakhidnoievropeiski mandrivnyky novoho chasu pro kulturnu spadshchynu Ukrainy [Western European travelers of the New Age about the cultural heritage of Ukraine]. *Mandrivets : vseukr. nauk. zhurn. Ternopil*, 1(109), pp. 14–20. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 05.10.2025 р.

**A. Hedo,
V. Shtonda**

GENDER OPTICS OF THE SOCIO-CULTURAL SPACE OF GALICIA IN THE 19TH CENTURY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TRAVELOGUES

The article presents a comparative analysis of the reception of the socio-cultural space of Galicia in the 19th century based on travelogues of Western European and Russian travelers. The study relies on the methodological tools of gender history, imagology, and historical comparative studies. It analyzes how the observers' gender optics determined the interpretation of the architectural landscape, national composition, and social relations in the region.

It was found that male travelers (W. Coxe, J. G. Kohl, R. Nieberg, K. Bronikov, V. Bronevsky) applied a predominantly imperial and utilitarian gaze, focusing on the public sphere: administrative structure, architectural modernization of cities (Lviv, Brody, Sambir), and economic exploitation. Their texts were based on a hierarchical classification of ethnic groups, where assessments often had a gendered subtext, and the economic activity of the Jewish community provoked aggressive criticism.

In contrast, female travelers (I. Pfeiffer, M. M. Dowie) desacralized the public space of power, focusing on the anthropology of everyday life, private life, clothing, and corporeality. It is proven that for them, travel (particularly to the Carpathians) became a form of gender protest and a search for moral and physical freedom beyond the patriarchal norms of the West. The conclusions confirm that the region appeared in two contrasting images: the "male" one – a world of power, control, and civilizational hierarchy, and the "female" one – a world of authenticity and emancipation.

Keywords: *Galicia, travelogues, gender optics, socio-cultural space, imagology, imperial discourse, Lviv, Carpathians, Ménie Muriel Dowie, Johann Georg Kohl.*